CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
MACIEJ SZPUNAR
din 26 octombrie 2016[1]

Cauza C-507/15

Agro Foreign Trade & Agency Ltd
împotriva
Petersime NV

[cerere de decizie preliminară formulată de Rechtbank van Koophandel te Gent (Tribunalul Comercial din Gent, Belgia)]

„Directiva 86/653/CEE — Agent comercial care își desfășoară activitatea în Turcia — Acordul de asociere dintre Uniunea Europeană și Turcia — Articolul 14 — Protocolul adițional — Articolul 41 alineatul (1)”

1. În prezenta cauză, în care comitentul este stabilit în Uniunea Europeană, iar agentul comercial este stabilit și își desfășoară activitatea în Turcia, instanța de trimitere solicită clarificări cu privire la două chestiuni: în primul rând, un stat membru poate transpune Directiva 86/653/CEE[2] astfel încât să limiteze aplicarea dispozițiilor acestei directive la situațiile în care agentul comercial își desfășoară activitatea exclusiv pe piața internă?

2. Răspunsul nostru este: „da”.

3. În al doilea rând, unei astfel de limitări i s-ar opune dispozițiile Acordului de instituire a unei asocieri între Comunitatea Economică Europeană și Turcia, semnat la 12 septembrie 1963 la Ankara de Republica Turcia, pe de o parte, precum și de statele membre ale CEE și de Comunitate, pe de altă parte, și încheiat, aprobat și confirmat în numele Comunității prin Decizia 64/732/CEE a Consiliului din 23 decembrie 1963 (JO 1964, 217, p. 3685, Ediție specială, 11/vol. 69, p. 3) (denumit în continuare „acordul de asociere”) și protocolul adițional, semnat la 23 noiembrie 1970 la Bruxelles și încheiat, aprobat și confirmat în numele Comunității prin Regulamentul (CEE) nr. 2760/72 al Consiliului din 19 decembrie 1972 (JO 1972, L 293, p. 3, Ediție specială, 11/vol. 69, p. 19, denumit în continuare „protocolul adițional”)?

4. Răspunsul nostru este „nu”.

1 — Limba originală: engleza.

2 — Directiva Consiliului din 18 decembrie 1986 privind coordonarea legislației statelor membre referitoare la agenții comerciali independenți (JO 1986, L 382, p. 17, Ediție specială, 06/vol. 1, p. 176).

I – Cadrul juridic

A – *Dreptul Uniunii*

1. Directiva 86/653

5. Potrivit celui de al doilea considerent al Directivei 86/653:

„[…] diferențele dintre legislațiile interne privind reprezentarea comercială afectează în mod considerabil condițiile de concurență și de derulare a activității respective în cadrul Comunității și dăunează atât protecției agenților comerciali în raporturile cu comitenții lor, cât și siguranței tranzacțiilor comerciale; în plus, diferențele respective inhibă în mod substanțial încheierea și derularea contractelor de reprezentanță comercială în care comitentul și agentul comercial sunt stabiliți în state membre diferite”.

6. Conform articolului 17 alineatul (1) din Directiva 86/653:

„Statele membre adoptă măsurile necesare pentru a asigura agentului comercial, după expirarea contractului de agenție, o indemnizație potrivit alineatului (2) sau repararea prejudiciului potrivit alineatului (3)”.

2. Acordul de asociere

7. Potrivit articolului 9 din acordul de asociere:

„Părțile contractante recunosc că, în domeniul de aplicare al acordului și fără a aduce atingere dispozițiilor speciale care ar putea fi stabilite în conformitate cu articolul 8, orice discriminare pe motiv de naționalitate este interzisă în conformitate cu principiul prevăzut la articolul 7 din Tratatul de instituire a Comunității.”

8. Potrivit articolului 14 din acordul de asociere:

„Părțile contractante convin să se întemeieze pe articolele 55, 56 și 58-65 din Tratatul de instituire a Comunității pentru a elimina în raporturile dintre acestea restricțiile privind libertatea de a presta servicii.”

3. Protocolul adițional

9. Articolul 41 din protocolul adițional prevede:

„1. Părțile contractante se abțin să introducă în relațiile dintre ele noi restricții cu privire la libertatea de stabilire și libertatea de prestare a serviciilor.

2. Consiliul de asociere stabilește, în conformitate cu principiile enunțate la articolele 13 și 14 din [acordul de asociere], ritmul și modalitățile prin care părțile contractante elimină treptat în relațiile dintre ele restricțiile privind libertatea de stabilire și libertatea de prestare a serviciilor.

[…]”

B – *Dreptul belgian*

10. Articolul 27 din wet van betreffende de handelsagentuurovereenkomst (Legea privind contractul de agenție comercială) din 13 aprilie 1995 (denumită în continuare „Handelsagentuurwet”), care transpune în dreptul belgian Directiva 86/653, are următorul cuprins:

„Fără a aduce atingere aplicării convențiilor internaționale la care Belgia este parte, orice activitate desfășurată de un agent comercial cu sediul principal în Belgia este supusă dispozițiilor dreptului belgian și intră în sfera de competență a instanțelor belgiene.”

II – Situația de fapt, procedura și întrebarea preliminară

11. Agro, reclamanta din procedura principală, este o întreprindere cu sediul în Ankara (Turcia), care își desfășoară activitatea în domeniul importului și distribuției de produse agricole. Petersime, pârâta din procedura principală, este o întreprindere cu sediul în Olsene (Belgia), care își desfășoară activitatea în domeniul dezvoltării, producției și livrării de incubatoare și accesorii pentru piața avicolă.

12. La 1 iulie 1992, Petersime a încheiat un contract de vânzare-cumpărare de incubatoare și accesorii în Turcia cu un agent comercial individual, a cărui poziție juridică a fost preluată ulterior de Agro, în conformitate cu un contract din 1 august 1996. În temeiul contractului, Agro a acordat societății Petersime drepturi exclusive de vânzare asupra produselor sale în Turcia. Contractul, care a fost încheiat pentru o durată inițială de un an, prevedea posibilitatea prelungirii automate, în fiecare an, pentru o perioadă suplimentară de douăsprezece luni, cu excepția cazului în care acesta era reziliat de oricare dintre părți prin scrisoare recomandată cu cel puțin trei luni înainte de încheierea perioadei de un an. În plus, contractul conținea o clauză potrivit căreia dreptul aplicabil este dreptul belgian, numai instanțele din Gent fiind competente în caz de litigii.

13. Prin intermediul scrisorii din 26 martie 2013, Petersime a notificat rezilierea contractului începând de la 30 iunie 2013. Prin scrisoarea din 28 octombrie 2013, Agro a pus în întârziere Petersime pentru neplata unei indemnizații compensatorii pentru reziliere, a unei indemnizații compensatorii pentru clientelă, pentru nepreluarea stocului rămas, precum și pentru neplata creanțelor restante.

14. La 15 ianuarie 2015, Agro a introdus o acțiune împotriva societății Petersime în fața instanței de trimitere, solicitând plata unei indemnizații compensatorii pentru rezilierea contractului, a unei indemnizații compensatorii pentru clientelă, preluarea stocului rămas, precum și plata creanțelor restante.

15. În sprijinul cererii sale, Agro susține că se aplică dispozițiile Handelsagentuurwet, întrucât părțile au optat în mod valabil pentru aplicarea dreptului belgian. Petersime consideră, în schimb, că se aplică exclusiv dreptul comun belgian, întrucât Handelsagentuurwet se aplică numai în măsura în care agentul comercial își desfășoară activitatea în Belgia, situație care nu se regăsește în speță.

16. În opinia instanței de trimitere, Agro și Petersime au optat în mod clar în contract pentru aplicarea dreptului belgian. Cu toate acestea, acest lucru nu implică în mod necesar faptul că Handelsagentuurwet se aplică în prezenta cauză. Instanța de trimitere pare să presupună că articolul 27 din Handelsagentuurwet își pierde caracterul obligatoriu într-o situație precum cea din speță, în care un agent comercial este stabilit și își desfășoară activitatea în afara Belgiei.

17. În contextul acestei proceduri, prin ordonanța din 3 septembrie 2015, primită de Curte la 24 septembrie 2015, Rechtbank van Koophandel te Gent (Tribunalul Comercial din Gent) a adresat Curții următoarea întrebare preliminară:

„[Handelsagentuurwet], prin care s-a transpus în dreptul național belgian [Directiva 86/653], este compatibilă cu această directivă și/sau cu dispozițiile din acordul de asociere, prin care se urmărește în mod explicit aderarea Turciei la Uniunea Europeană, și/sau cu obligațiile reciproce dintre Turcia și Uniunea Europeană, referitoare la eliminarea restricțiilor privind libera prestare a serviciilor între acestea, în măsura în care [Handelsagentuurwet] prevede că aceasta se aplică numai agenților comerciali cu sediul principal în Belgia și că nu se aplică dacă un comitent stabilit în Belgia și un agent stabilit în Turcia au optat în mod explicit pentru aplicarea dreptului belgian?”

III – Analiză

18. Prin intermediul primei părți a întrebării sale, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă Directiva 86/653 se opune unei reglementări a unui stat membru potrivit căreia protecția conferită de această directivă este acordată numai în cazul în care agentul comercial își desfășoară activitatea în statul membru respectiv, iar nu atunci când comitentul este stabilit în respectivul stat membru și agentul comercial este stabilit și își desfășoară activitatea în Turcia.

19. Prin intermediul celei de a doua părți a întrebării sale, instanța de trimitere urmărește să se clarifice dacă acordul de asociere sau protocolul adițional se opune unei reglementări a unui stat membru potrivit căreia protecția conferită de această directivă este acordată numai în cazul în care agentul comercial își desfășoară activitatea în statul membru respectiv, iar nu atunci când comitentul este stabilit în respectivul stat membru și agentul comercial este stabilit și își desfășoară activitatea în Turcia.

20. După scurte considerații introductive, vom analiza această întrebare din perspectiva Directivei 86/653 și apoi a acordului de asociere și a protocolului adițional.

A – *Considerații introductive*

1. Interpretarea articolului 27 din Handelsagentuurwet la nivel național

21. Există în mod clar o divergență de interpretare a articolului 27 din Handelsagentuurwet între instanța de trimitere, pe de o parte, și guvernul belgian, pe de altă parte.

22. În ședință, guvernul belgian a susținut că reglementarea belgiană în discuție în procedura la nivel național, respectiv articolul 27 din Handelsagentuurwet, nu are caracterul restrictiv pe care îl susține instanța de trimitere. Astfel, potrivit guvernului belgian, această dispoziție se aplică de asemenea într-o situație precum cea din speță, ceea ce înseamnă că, în cazul în care părțile au ales dreptul belgian ca fiind aplicabil, activitățile agentului comercial desfășurate în afara Belgiei sau chiar a Uniunii Europene intră de asemenea sub incidența acestuia.

23. Instanța de trimitere ar trebui să ia în considerare aceste argumente, întrucât, în cazul în care această afirmație s-ar dovedi a fi corectă, întrebarea adresată de instanța de trimitere ar deveni nu numai ipotetică, ci și redundantă.

24. Cu toate acestea, întrucât mecanismul trimiterii preliminare este o procedură între *instanțe*, un dialog între judecători, Curtea de Justiție este ținută de cadrul juridic național, astfel cum este descris de *instanța* națională în decizia de trimitere. În această privință, numai instanța națională sesizată cu acțiunea principală și care trebuie să își asume responsabilitatea pentru hotărârea judecătorească ce

urmează a fi pronunțată are competența să aprecieze, luând în considerare particularitățile cauzei, atât necesitatea unei hotărâri preliminare pentru a fi în măsură să pronunțe propria hotărâre, cât și pertinența întrebărilor pe care le adresează Curții [3].

25. În prezenta cauză, este de competența instanței naționale, care a stabilit intenția părților și a constatat că dreptul belgian este aplicabil contractului între părți, să stabilească exact ce dispoziții din dreptul belgian reglementează relația contractuală.

26. În consecință, analiza noastră se bazează pe ipoteza că articolul 27 din Handelsagentuurwet, astfel cum este aplicat în Belgia, nu se aplică unui caz precum cel din speță.

2. Cu privire la dreptul internațional privat

27. Directiva 86/653 nu conține dispoziții cu privire la conflictul de legi [4].

28. Trebuie subliniat în primul rând că instanța de trimitere nu ar avea competența de a adresa o întrebare cu privire la interpretarea Convenției de la Roma [5], care pare a fi aplicabilă, în principiu, *ratione temporis* [6], întrucât acest drept este rezervat instanțelor naționale de ultim grad de jurisdicție [7].

29. În orice caz, atât Convenția de la Roma, cât și „Regulamentul Roma I” prevăd posibilitatea părților de a exprima o opțiune valabilă cu privire la dreptul care se aplică relației lor contractuale.

30. Întrucât instanța de trimitere nu are îndoieli cu privire la faptul că părțile au optat pentru aplicarea dreptului belgian, nu este cazul să formulăm considerații privind conflictul de legi. După cum am arătat anterior, principala problemă a instanței naționale este de a decide care dispoziții ale dreptului belgian sunt aplicabile. În acest scop, instanța națională urmărește să verifice două aspecte. Mai întâi, dacă legiuitorul belgian a pus în aplicare în mod corect Directiva 86/653. În al doilea rând, dacă legislația belgiană este compatibilă cu Acordul de asociere cu Turcia.

31. În analiza noastră cu privire la întrebare, ne vom referi mai întâi la Directiva 86/853 și apoi la acordul de asociere.

3 — A se vedea, cu titlu de exemplu, Hotărârea din 17 octombrie 2013, Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, punctul 28 și jurisprudența citată).

4 — A se vedea de asemenea, în această privință, Basedow, J., „Europäisches Internationales Privatrecht”, în *Neue Juristische Wochenschrift*, 1996, p. 1921-1929, la p. 1925, care atrage atenția asupra dificultăților care decurg din aceasta în ceea ce privește tratarea situațiilor care implică țări terțe.

5 — Convenția privind legea aplicabilă obligațiilor contractuale, deschisă spre semnare la Roma la 19 iunie 1980 (JO 1980, L 266, p. 1, JO 2007, L 347, p. 3).

6 — În cazul contractelor încheiate după 17 decembrie 2009, Convenția de la Roma a fost înlocuită prin Regulamentul (CE) nr. 593/2008 al Parlamentului European și al Consiliului din 17 iunie 2008 privind legea aplicabilă obligațiilor contractuale (Roma I) (JO 2008, L 177, p. 6, rectificare în JO 2009, L 309, p. 87), a se vedea articolul 28 din regulamentul menționat.

7 — Conform articolului 1 din Primul protocol din 19 decembrie 1988 privind interpretarea de către Curtea de Justiție a Convenției de la Roma (JO 1998, C 27, p. 47, Ediție specială, 19/vol. 10, p. 170), intrat în vigoare la 1 august 2004, Curtea este competentă să se pronunțe cu privire la cererile de decizie preliminară referitoare la interpretarea dispozițiilor convenției menționate. Instanța de trimitere nu figurează în lista cuprinsă în articolul 2 litera (a) din acest protocol ca instanță competentă să solicite Curții să pronunțe o decizie preliminară (în Belgia, numai Cour de cassation și Conseil d'État au o astfel de competență).

B – *Prima parte a întrebării: cu privire la Directiva 86/653*

1. Scop și structură

32. Directiva 86/653 (denumită în continuare „directiva”) are drept obiectiv armonizarea legislațiilor statelor membre care reglementează relațiile juridice dintre părțile la un contract de agenție comercială [8]. Curtea a clarificat, cu mai multe ocazii, faptul că directiva vizează în special să protejeze agenții comerciali în raporturile lor cu comitenții și stabilește în acest scop printre altele norme care reglementează încheierea și rezilierea contractelor de agenție (articolele 13-20 din directivă) [9]. Directiva stabilește norme obligatorii [10] care prevăd cerințe minime de protecție pentru agenții comerciali [11]. Prin urmare, normele privind acordarea de compensații agenților comerciali în cazul rezilierii contractului cu comitentul, consacrate la articolul 17 din directivă, trebuie interpretate în sensul că servesc obiectivului de protejare a agenților comerciali [12].

33. Directiva nu prevede însă care este domeniul său de aplicare teritorial. Aceasta nu stabilește dacă comitentul este obligat să fie stabilit undeva anume și nici nu indică unde trebuie să își desfășoare activitatea agentul comercial pentru ca dispozițiile din directivă să se aplice. Întrebarea care se pune, în consecință, este dacă directiva este menită să producă efecte numai în interiorul Uniunii, pe piața internă, sau dacă efectele sale se extind dincolo de frontierele pieței interne [13].

34. Directiva are ca obiectiv armonizarea dreptului privat al statelor membre. Ea conține câteva dispoziții esențiale ale unui contract de agenție. Dreptul aplicabil contractului de agenție trebuie să fie determinat de normele de conflict aplicabile în statul căruia îi aparține instanța competentă. Dreptul aplicabil poate fi desemnat fie – ca în cazul de față – de către părți în clauza contractuală în care își exprimă opțiunea în acest sens, fie prin norme referitoare la alegerea dreptului, aplicabile în lipsa unei opțiuni exprimate de către părți.

35. În consecință, în principiu, în cazul în care dreptul aplicabil contractului de agenție este dreptul unui stat membru, se aplică dispozițiile naționale de transpunere a directivei. În orice caz, aceasta nu înseamnă că este absolut interzis ca o legislație națională să limiteze domeniul de aplicare teritorial al dispozițiilor de transpunere a directivei respective. Procedând astfel, legiuitorul național trebuie să țină seama însă în ce tip de situații este obligatorie aplicarea directivei.

8 — A se vedea Hotărârea din 30 aprilie 1998, Bellone (C-215/97, EU:C:1998:189, punctul 10), Hotărârea din 13 iulie 2000, Centrosteel (C-456/98, EU:C:2000:402, punctul 13), Hotărârea din 23 martie 2006, Honyvem Informazioni Commerciali (C-465/04, EU:C:2006:199, punctul 18), Hotărârea din 26 martie 2009, Semen (C-348/07, EU:C:2009:195, punctul 14), precum și Hotărârea din 17 octombrie 2013, Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, punctul 36). A se vedea de asemenea de exemplu Fock, T., *Die europäische Handelsvertreter-Richtlinie*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2001, p. 25.

9 — A se vedea Hotărârea din 30 aprilie 1998, Bellone (C-215/97, EU:C:1998:189, punctul 13), Hotărârea din 9 noiembrie 2000, Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, punctele 20 și 21), Hotărârea din 23 martie 2006, Honyvem Informazioni Commerciali (C-465/04, EU:C:2006:199, punctele 19 și 22), Hotărârea din 17 ianuarie 2008, Chevassus-Marche (C-19/07, EU:C:2008:23, punctul 22), precum și Hotărârea din 26 martie 2009, Semen (C-348/07, EU:C:2009:195, punctul 14). A se vedea de asemenea Macgregor, L., „Case Comment Compensation for commercial agents: an end to plucking figures from the air?”, în *Edinburgh Law Review* 2008, p. 86-93, la p. 87.

10 — A se vedea Hotărârea din 9 noiembrie 2000, Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, punctele 21 și 22), Hotărârea din 23 martie 2006, Honyvem Informazioni Commerciali (C-465/04, EU:C:2006:199, punctele 22 și 34), și Hotărârea din 17 octombrie 2013, Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, punctul 40).

11 — A se vedea Hotărârea din 17 octombrie 2013, Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, punctul 52). A se vedea de asemenea Rott-Pietrzyk, E., *Agent Handlowy – Regulacje Polskie i Europejskie*, C.H. Beck, Varșovia, 2006, p. 68.

12 — A se vedea Hotărârea din 9 noiembrie 2000, Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, punctul 24).

13 — După adoptarea Actului Unic European, tratatul definește piața internă în prezent la articolul 26 alineatul (2) TFUE drept „un spațiu fără frontiere interne, în care libera circulație a mărfurilor, a persoanelor, a serviciilor și a capitalurilor este asigurată în conformitate cu dispozițiile tratatelor”. În prezentele concluzii, în special unde este citată legislația Uniunii și jurisprudența, termenii „piața internă”, „piață comună” și „piață unică” sunt utilizați în mod interschimbabil.

36. Ce se înțelege când afirmăm că aplicarea directivei este obligatorie? Ar trebui astfel să distingem două situații. În primul caz, „caracterul obligatoriu” se poate referi la dispozițiile care definesc drepturile materiale și obligațiile părților la contractul de agenție. În acest scop, directiva utilizează mai multe metode pentru a descrie „caracterul obligatoriu” al dispozițiilor sale. Uneori afirmă că „părțile nu [pot] să deroge” nicidecum de la anumite dispoziții [14]. Alteori, stipulează că „nu se poate deroga” de la anumite dispoziții „în detrimentul unui agent” [15] ori că anumite dispoziții se aplică „în absența unui acord între părți asupra acestei probleme” [16]. În cele din urmă, directiva restricționează uneori autonomia contractuală a părților în alte moduri, mai specifice [17].

37. În al doilea caz, caracterul obligatoriu se poate referi de asemenea la întinderea teritorială a protecției care decurge din directivă. Astfel, se pune problema dacă aceasta era intenția legiuitorului Comunității, să se asigure că protecția conferită de directivă este obligatorie în toate contractele de agenție încheiate la nivel mondial, de fiecare dată când este aplicabil dreptul unui stat membru, potrivit normelor de conflict (inclusiv, desigur, potrivit opțiunii cu privire la dreptul aplicabil manifestate de părți). Astfel cum vom arăta în analiza noastră în continuare, răspunsul nostru este „nu”.

38. În speță, problema este următoarea: protecția conferită de articolele 17 și 18 din directivă este obligatorie în cazul în care un comitent este stabilit într-un stat membru, iar agentul este stabilit și își desfășoară activitatea într-o țară terță?

2. Jurisprudența

39. Curtea a reținut în Hotărârea Centrosteel că „directiva este menită să armonizeze legislațiile statelor membre care reglementează relațiile juridice dintre părțile la un contract de agenție comercială – indiferent de orice elemente transfrontaliere” [18]. Înțelegem că această afirmație se referă doar la o *situație din interiorul Uniunii*, și aceasta pentru două motive. În primul rând, contextul acestei afirmații era coordonarea legislațiilor statelor membre. În al doilea rând, Curtea a adăugat că domeniul de aplicare al directivei „excedează, în consecință, sferei libertăților fundamentale prevăzute de [Tratatul TFUE]” [19]. În opinia noastră, Curtea a dorit pur și simplu să sublinieze o afirmație mai curând banală, potrivit căreia o măsură de armonizare, precum Directiva 86/653, poate exceda sferei celor patru libertăți în sensul că nu se limitează la situațiile transnaționale și că un element transfrontalier nu este necesar.

40. În consecință, în ceea ce privește prezenta cauză, Hotărârea Centrosteel nu oferă un răspuns adecvat.

41. În Hotărârea Ingmar, Curtea a reținut că o dispoziție precum articolul 17 din Directiva 86/653 se aplică chiar dacă contractul este guvernat de dreptul unui stat terț [20]. Curtea a ajuns la această concluzie întrucât agentul comercial își desfășura activitatea în cadrul pieței interne. Mai precis, Curtea a reținut că „[s]copul urmărit de [articolele 17 și 18 din directivă] impune ca acestea să fie aplicate atunci când situația prezintă o legătură strânsă cu Comunitatea, în special atunci când agentul comercial își desfășoară activitatea pe teritoriul unui stat membru, indiferent de intenția părților cu privire la dreptul aplicabil” [21].

14 — A se vedea articolul 5 din Directiva 86/653.

15 — A se vedea articolul 10 alineatul (4), articolul 11 alineatul (3), articolul 12 alineatul (3) sau articolul 19 din Directiva 86/653.

16 — A se vedea articolul 6 alineatul (1) din Directiva 86/653.

17 — A se vedea articolul 13 alineatul (1) și articolul 15 alineatul (3) din Directiva 86/653.

18 — A se vedea Hotărârea din 13 iulie 2000, Centrosteel (C-456/98, EU:C:2000:402, punctul 13).

19 — A se vedea Hotărârea din 13 iulie 2000, Centrosteel (C-456/98, EU:C:2000:402, punctul 13).

20 — A se vedea Hotărârea din 9 noiembrie 2000, Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, punctul 26).

21 — A se vedea Hotărârea din 9 noiembrie 2000, Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, punctul 25).

42. Cu toate acestea, Hotărârea Ingmar se referea la o situație diametral opusă față de cea în speță. În cauza respectivă, comitentul era stabilit în afara Uniunii, iar agentul comercial își desfășura activitatea în cadrul Uniunii, pe când în prezenta cauză comitentul este stabilit în Uniune și agentul comercial își desfășoară activitatea în afara Uniunii.

43. În Hotărârea Unamar [22], Curtea a statuat, *obiter dicta*, că „articolele 17 și 18 din directivă au o importanță determinantă, întrucât definesc nivelul de protecție pe care legiuitorul Uniunii a considerat rezonabil să o acorde agenților comerciali *în cadrul creării pieței unice*” [23].

44. În consecință, în opinia noastră, din Hotărârea Ingmar și din Hotărârea Unamar reiese că articolele 17 și 18 din Directiva 86/653 trebuie considerate ca având caracter obligatoriu, în sensul că, ori de câte ori agentul comercial își desfășoară activitatea în cadrul pieței interne, acesta beneficiază de protecția oferită de articolele 17 și 18 din Directiva 86/653, indiferent de legea aplicabilă contractului încheiat între părți. *A contrario*, articolele 17 și 18 nu au caracter obligatoriu în cazul în care agentul comercial își desfășoară activitatea în afara pieței interne. Aceasta sugerează, așadar, că un stat membru poate limita întinderea teritorială a protecției conferite de articolele 17 și 18 agenților comerciali care își desfășoară activitatea în cadrul pieței interne.

3. Formularea

45. Potrivit celui de al doilea considerent al directivei, „diferențele dintre legislațiile interne privind reprezentarea comercială afectează în mod considerabil condițiile de concurență și de derulare a activității respective *în cadrul Comunității* și dăunează atât protecției agenților comerciali în raporturile cu comitenții lor, cât și siguranței tranzacțiilor comerciale” [24]. În același considerent se precizează în continuare că „diferențele respective inhibă în mod substanțial încheierea și derularea contractelor de reprezentanță comercială în care *comitentul și agentul comercial* sunt *stabiliți în state membre diferite*” [25].

46. De asemenea, al treilea considerent al directivei prevede că „schimbul de mărfuri *între statele membre* trebuie să aibă loc în condiții similare celor de pe *piața unică*, iar acest lucru necesită apropierea sistemelor juridice din statele membre în asemenea măsură încât să satisfacă buna funcționare a *pieței comune*” [26].

47. O astfel de formulare constituie, în opinia noastră, un indiciu în sensul că Directiva 86/653 se limitează la situațiile din cadrul pieței interne, spre deosebire de situațiile din afara acesteia [27].

22 — Unamar privea o situație din cadrul Uniunii Europene, referitoare la aplicarea legislației corecte (civile) a unuia dintre cele două state membre, ținând seama că ambele transpuseseră în mod corect Directiva 86/653. A se vedea Hotărârea din 17 octombrie 2013 (C-184/12, EU:C:2013:663, punctul 51). Sublinierea noastră.

23 — A se vedea Hotărârea din 17 octombrie 2013, Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, punctul 39). Sublinierea noastră.

24 — Sublinierea noastră.

25 — Sublinierea noastră.

26 — Sublinierea noastră.

27 — Privită din această perspectivă, Hotărârea Centrosteel, menționată mai sus, nu este contrară constatărilor noastre.

4. Istoricul legislativ

48. Propunerea inițială a Comisiei conținea o trimitere la agenții comerciali care își desfășoară activitatea în afara Uniunii. Articolul 35 alineatul (1) din proiectul inițial prevedea că, în cazul în care părțile derogă, în detrimentul agentului, de la un set de dispoziții ale directivei, specificate ulterior, astfel de dispoziții devin nule. Articolul 35 alineatul (2) precizează în continuare că, „[î]n plus față de cazurile în care sunt permise derogări în temeiul articolului 21 alineatul (4) și al articolului 33, părțile pot deroga de la dispozițiile obligatorii menționate la alineatul precedent în ceea ce privește acele activități pe care agentul comercial le desfășoară în afara Comunității”[28].

49. Directiva 86/653 nu cuprinde o dispoziție precum articolul 35 alineatul (2) din proiectul inițial. Acest lucru ar putea însemna că la momentul respectiv Consiliul nu a dorit să limiteze directiva la piața internă.

50. În orice caz, nu această interpretare a directivei este cea pe care am propune-o Curții. Din ceea ce observăm, în cursul procesului legislativ s-a renunțat la întreaga formulare a articolului 35, întrucât Parlamentul a considerat prea rigidă lista dispozițiilor enumerate la articolul 35 *alineatul (1)*[29]. Ceea ce nu a criticat Parlamentul a fost trimiterea la „activitățile pe care un agent comercial le desfășoară în afara Comunității”. Deducem de aici că Parlamentul a aprobat această delimitare teritorială.

51. În mod similar, Comitetul Economic și Social a făcut anumite observații cu privire la articolul 35 din proiectul legislativ care, din câte înțelegem, erau de asemenea limitate la definirea domeniului de aplicare al dispozițiilor obligatorii[30].

52. Drept consecință, în proiectul revizuit al Comisiei, articolul 35 alineatul (1) a fost modificat în mod substanțial, însă alineatul (2) a rămas neschimbat[31].

53. Atunci când Directiva 86/653 a fost adoptată de către Consiliu, câțiva ani mai târziu, proiectul a fost modificat substanțial. Spre deosebire de propunerea legislativă, Directiva nu a mai urmărit să reglementeze toate chestiunile juridice legate de contractele de agenție comercială. S-a renunțat la aproximativ o jumătate dintre dispozițiile propuse[32]. Astfel, nu mai există o dispoziție precum articolul 35 din proiectul legislativ. Cea mai apropiată dispoziție de cea propusă inițial este articolul 19 din Directiva 86/653, potrivit căruia părțile nu pot deroga de la articolele 17[33] și 18[34] în detrimentul agentului comercial înainte de expirarea contractului de agenție.

54. În consecință, deși ca urmare a considerațiilor de mai sus am putea fi înclinați să considerăm că domeniul de aplicare teritorial al directivei se limitează la activitatea agenților comerciali desfășurată în cadrul pieței interne, lucrările pregătitoare cu caracter legislativ sunt mai degrabă neconcludente în ceea ce privește domeniul de aplicare teritorial al directivei. Nu se poate deduce în mod clar nici că directiva se limitează la piața internă, nici că nu se limitează la aceasta.

28 — A se vedea Propunerea Comisiei de directivă a Consiliului privind coordonarea legislației statelor membre referitoare la agenții comerciali (independenți), prezentată Consiliului de Comisie la 17 decembrie 1976 (JO 1977, C 13, p. 2).

29 — A se vedea Rezoluția privind avizul Parlamentului European referitor la propunerea Comisiei Comunităților Europene către Consiliu pentru o directivă de coordonare a legislației statelor membre referitoare la agenții comerciali (independenți) (JO 1978, C 239, p. 20), punctul 17: „[…] consideră că numeroasele dispoziții prevăzute la articolul 35 fac ca directiva să fie prea inflexibilă și, prin urmare, solicită Comisiei să prezinte o versiune revizuită a acestui articol.”

30 — A se vedea Avizul privind propunerea de directivă a Consiliului de coordonare a legislației statelor membre referitoare la agenții comerciali (independenți) (JO 1978, C 59, p. 31), punctul 2.9.10: „Comitetul propune ca trimiterea la articolul 21 alineatul (4) de la articolul 35 alineatul (2) să fie eliminată, iar articolul 35 alineatul (2) să fie interpretat în sensul că părțile la contract sunt cele care au dreptul de a deroga de la dispozițiile obligatorii menționate la articolul 35 alineatul (1).”

31 — A se vedea amendamentul Comisiei la propunerea de directivă a Consiliului de coordonare a legislației statelor membre referitoare la agenții comerciali (independenți) [prezentat de către Comisie Consiliului în temeiul articolului 149 alineatul (2) CEE la 29 ianuarie 1979] (JO 1979, C 56, p. 21).

32 — A se vedea Fock, T., *Die europäische Handelsvertreter-Richtlinie*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2001, p. 19.

33 — Cu privire la indemnizația sau compensația agentului comercial după rezilierea contractului de agenție.

34 — Cu privire la cazurile în care indemnizația sau compensația menționată la articolul 17 din Directiva 86/653 nu este datorată.

5. Obiectivul pieței interne

55. Normele de drept privat ale Uniunii, cum ar fi cele incluse în Directiva 86/653, ar trebui evaluate având în vedere contextul și sistemul pieței interne [35].

56. Adoptată în anul 1986 pe baza dispozițiilor incluse în prezent la articolul 53 alineatul (1) TFUE [36] și la articolul 115 TFUE [37], logica inițială a directivei viza crearea unor condiții de concurență echitabile pentru comitenții care își desfășoară activitatea în cadrul pieței interne recurgându-se la agenți comerciali: pentru a investi și a-și desfășura activitățile comerciale, comitenții trebuie să cunoască normele cărora trebuie să li se supună în ceea ce privește compensarea și remunerarea agenților comerciali la care recurg.

57. În opinia noastră, această logică a pieței interne nu este pusă sub semnul întrebării de jurisprudența constantă a Curții, potrivit căreia directiva stabilește norme obligatorii [38] care prevăd cerințele *minime* de protecție a agenților comerciali [39] și potrivit căreia se urmărește în special *protejarea* agenților comerciali în relația lor cu comitenții acestora [40].

58. Deducem din cele de mai sus că directiva vizează doar situațiile în care agentul comercial își desfășoară activitatea pe piața internă. Factorul decisiv este, prin urmare, activitatea agentului, iar nu sediul comitentului [41].

59. La interpretarea articolului 27 din Handelsagentuurwet, instanța națională ar trebui să ia în considerare următoarele: Directiva 86/653 impune ca o astfel de dispoziție să acopere situațiile în care un agent își desfășoară activitatea în Belgia sau în altă parte pe piața internă. Directiva 86/653 nu impune, cu toate acestea, ca o astfel de dispoziție să includă o situație din afara pieței interne. Astfel, aspectul dacă autoritățile belgiene consideră sau nu consideră că articolul 27 din Handelsagentuurwet se aplică și situațiilor care depășesc cadrul pieței interne nu face obiectul directivei.

6. Răspunsul propus

60. În consecință, răspunsul nostru la prima parte a întrebării este că articolul 17 din Directiva 86/653 impune protecția obligatorie a agenților comerciali care își desfășoară activitatea pe piața internă. Acesta nu se opune reglementării unui stat membru potrivit căreia o astfel de protecție nu este acordată unui agent comercial care își desfășoară activitatea în afara pieței interne.

35 — A se vedea în această privință de asemenea Müller-Graff, P.-Chr, „Allgemeines Gemeinschaftsprivatrecht”, în Gebauer, M., Teichmann, Chr. (ed.), *Europäisches Privat- und Unternehmensrecht (Enzyklopädie Europarecht, Band 6)*, Nomos, Baden-Baden, 2014, p. 69-151, la punctul 43 și urm.

36 — Fostul articol 57 alineatul (2) CEE.

37 — Fostul articolul 100 CEE. Această dispoziție necesită votul în unanimitate în cadrul Consiliului. Adoptarea directivei a precedat Actul Unic European, care a intrat în vigoare la 1 iulie 1987 și care a introdus o nouă dispoziție, respectiv articolul 100a CEE (în prezent articolul 114 TFUE).

38 — A se vedea Hotărârea din 9 noiembrie 2000, Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, punctele 21 și 22), Hotărârea din 23 martie 2006, Honyvem Informazioni Commerciali (C-465/04, EU:C:2006:199, punctele 22 și 34), și Hotărârea din 17 octombrie 2013, Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, punctul 40).

39 — A se vedea Hotărârea din 17 octombrie 2013, Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, punctul 52). A se vedea de asemenea Rott-Pietrzyk, E., *Agent Handlowy – Regulacje Polskie i Europejskie*, C.H. Beck, Varșovia, 2006, p. 68.

40 — Și stabilește în acest scop printre altele norme care reglementează încheierea și rezilierea contractelor de agenție (articolele 13-20 din directivă). A se vedea Hotărârea din 30 aprilie 1998, Bellone (C-215/97, EU:C:1998:189, punctul 13), Hotărârea din 9 noiembrie 2000, Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, punctele 20 și 21), Hotărârea din 23 martie 2006, Honyvem Informazioni Commerciali (C-465/04, EU:C:2006:199, punctele 19 și 22), Hotărârea din 17 ianuarie 2008, Chevassus-Marche (C-19/07, EU:C:2008:23, punctul 22), și Hotărârea din 26 martie 2009, Semen (C-348/07, EU:C:2009:195, punctul 14).

41 — În consecință, în cazul în care agentul comercial și-ar desfășura activitatea nu numai în Turcia, ci și în Grecia, de exemplu, atunci am fi în prezența unei situații în cadrul pieței interne.

C – *A doua parte a întrebării – referitoare la acordul de asociere și la protocolul adițional*

61. Înțelegem că „dispozițiile acordului de asociere” la care instanța de trimitere face referire în întrebarea sa înseamnă articolul 14 din acordul de asociere și articolul 41 din protocolul adițional.

62. Agro, în observațiile sale scrise, face în plus referire la articolul 9 din acordul de asociere.

1. Articolul 14 din acordul de asociere și articolul 41 alineatul (1) din protocolul adițional

63. Articolul 14 din acordul de asociere prevede că părțile contractante „convin să se întemeieze pe articolele 55, 56 și 58-65 din [TFUE] pentru a elimina în raporturile dintre acestea restricțiile privind libertatea de a presta servicii”. Articolul 41 alineatul (1) din protocolul adițional conține ceea ce se numește o „clauză de standstill” în care declară că părțile contractante „se abțin să introducă în relațiile dintre ele noi restricții privind libertatea de stabilire și libera prestare a serviciilor”.

64. Agro susține că există o restricție privind libera prestare a serviciilor de către un agent comercial turc angajat de o întreprindere belgiană, întrucât agentul comercial nu beneficiază de protecția conferită de Directiva 86/653 agenților comerciali care operează în cadrul pieței interne.

65. În acest sens, sunt necesare următoarele observații.

66. Un agent comercial precum Agro nu poate invoca un drept subiectiv la libera prestare a serviciilor în temeiul acordului de asociere sau al protocolului adițional într-un mod comparabil cu articolul 56 TFUE.

67. Articolul 14 din acordul de asociere și articolul 41 din protocolul adițional nu transpun pur și simplu articolul 56 la o situație dintre Uniune și Turcia. Articolul 56 TFUE prevede un nivel mai dezvoltat și mai aprofundat de integrare în cadrul pieței interne între statele membre ale Uniunii, care depășește cu mult nivelul stabilit de dispozițiile acordului de asociere și de cele ale protocolului adițional la acesta.

68. În ceea ce privește articolele 12 [42] și 13 [43] din acordul de asociere, Curtea a statuat deja că niciuna dintre aceste dispoziții nu conferă un efect direct, întrucât nu sunt suficient de precise și necondiționate [44]. Nu se poate considera altfel în cazul articolului 14 din acordul de asociere, care este redactat în termeni aproape identici cu articolele 12 și 13. În plus, astfel cum a statuat Curtea în Hotărârea Demirkan, utilizarea la articolul 14 din acordul de asociere a verbului „a se întemeia” arată că părțile contractante nu sunt obligate să aplice dispozițiile din tratat referitoare la libera prestare a serviciilor sau pe cele adoptate pentru punerea în aplicare a respectivelor dispoziții, ci doar să le considere drept o sursă de inspirație pentru măsurile care urmează să fie adoptate în vederea punerii în aplicare a obiectivelor prevăzute în respectivul acord [45].

69. În ceea ce privește articolul 41 alineatul (1) din protocolul adițional, deși Curtea consideră că această dispoziție este, în principiu, direct aplicabilă [46], Curtea a aplicat-o în mod direct doar în situațiile în care resortisanții turci au încercat să se stabilească sau să presteze servicii *în Uniunea Europeană*. Însă, astfel cum reiese din considerațiile de mai sus, nu aceasta este situația în prezenta

42 — Privind libera circulație a lucrătorilor.

43 — Privind libertatea de stabilire.

44 — A se vedea, în ceea ce privește articolul 12 din acordul de asociere, Hotărârea din 30 septembrie 1987, Demirel (12/86, EU:C:1987:400, punctul 23), iar în ceea ce privește articolul 13 din acordul de asociere, Hotărârea din 11 mai 2000, Savas (C-37/98, EU:C:2000:224, punctele 42 și 45).

45 — A se vedea Hotărârea din 24 septembrie 2013, Demirkan (C-221/11, EU:C:2013:583, punctul 45).

46 — A se vedea Hotărârea din 11 mai 2000, Savas (C-37/98, EU:C:2000:224, punctul 54), precum și Hotărârea din 21 octombrie 2003, Abatay și alții (C-317/01 și C-369/01, EU:C:2003:572, punctul 58).

cauză. De altfel, în ceea ce privește clauza de „standstill” prevăzută la articolul 41 alineatul (1) din protocolul adițional, Curtea – recurgând la jurisprudența sa constantă – a reținut în Hotărârea Demirkan că interpretarea dată dispozițiilor dreptului Uniunii, inclusiv dispozițiilor tratatului, nu poate fi aplicată în mod automat, prin analogie, pentru interpretarea unui acord încheiat de Uniune cu o țară terță, cu excepția cazului în care sunt prevăzute dispoziții exprese în acest sens în însuși acordul respectiv [47].

70. Curtea a luat notă în Hotărârea Demirkan că „obiectivul articolului 41 alineatul (1) din protocolul adițional, precum și contextul în care se înscrie această dispoziție prezintă diferențe fundamentale față de cele ale articolului 56 TFUE” [48]. Este adevărat că Hotărârea Demirkan privea situația oarecum extremă a unui resortisant turc care a dorit să invoce libera prestare pasivă a serviciilor pentru a evita să solicite o viză. Deloc surprinzător, Curtea a constatat că libera prestare a serviciilor, în sensul articolului 41 alineatul (1) din protocolul adițional, nu include libera prestare pasivă a serviciilor conform jurisprudenței [49] Luisi și Carbone [50]. Însă este evident că constatările cu caracter general din Hotărârea Demirkan, citată anterior, se aplică și în prezenta cauză.

2. Articolul 9 din acordul de asociere

71. Potrivit articolului 9 din acordul de asociere, „părțile contractante recunosc că, în domeniul aplicării acordului și fără a aduce atingere dispozițiilor speciale care ar putea fi instituite în aplicarea articolului 8, orice discriminare pe motiv de naționalitate este interzisă în conformitate cu principiul prevăzut la [articolul 18 TFUE]”.

72. Modul de redactare a acestei dispoziții este foarte clar. Subiectul trebuie să se afle „în domeniul aplicării acordului”. Însă tocmai aceasta nu se poate spune despre situația din prezenta cauză. Nu se pune problema liberei circulații a serviciilor și, mai mult decât atât, Directiva 86/653 nu se aplică.

73. Prin urmare, la fel ca articolul 18 TFUE, articolul 9 din acordul de asociere nu poate fi invocat de unul singur.

3. Răspunsul propus

74. În consecință, propunem să se răspundă la a doua parte a întrebării în sensul că nici acordul de asociere, nici protocolul adițional nu se opun unei reglementări a unui stat membru potrivit căreia protecția conferită de Directiva 86/653 este acordată numai în cazul în care agentul comercial își desfășoară activitatea în statul membru respectiv, iar nu în cazul în care comitentul este stabilit în respectivul stat membru și agentul comercial este stabilit și își desfășoară activitatea în Turcia.

47 — Jurisprudență constantă începând cu Hotărârea din 9 februarie 1982, Polydor și RSO Records (270/80, EU:C:1982:43, punctul 16). A se vedea de asemenea Hotărârea din 24 septembrie 2013, Demirkan (C-221/11, EU:C:2013:583, punctul 44 și jurisprudența citată).

48 — A se vedea Hotărârea din 24 septembrie 2013, Demirkan (C-221/11, EU:C:2013:583, punctul 49).

49 — A se vedea Hotărârea din 31 ianuarie 1984, Luisi și Carbone (286/82 și 26/83, EU:C:1984:35, punctul 10).

50 — A se vedea Hotărârea din 24 septembrie 2013, Demirkan (C-221/11, EU:C:2013:583, punctul 62).

IV – Concluzie

75. În lumina considerațiilor de mai sus, propunem Curții să răspundă la întrebarea adresată de Rechtbank van Koophandel (Tribunalul Comercial din Gent) după cum urmează:

„Articolul 17 din Directiva 86/653/CEE a Consiliului din 18 decembrie 1986 privind coordonarea legislației statelor membre referitoare la agenții comerciali independenți impune protecția obligatorie a agenților comerciali care își desfășoară activitatea pe piața internă. Acesta nu se opune reglementării unui stat membru potrivit căreia o astfel de protecție nu este acordată agenților comerciali care își desfășoară activitatea în afara pieței interne.

Nici Acordul de instituire a unei asocieri între Comunitatea Economică Europeană și Turcia, semnat la 12 septembrie 1963 la Ankara de Republica Turcia, pe de o parte, precum și de statele membre ale CEE și de Comunitate, pe de altă parte, și încheiat, aprobat și confirmat în numele Comunității prin Decizia 64/732/CEE a Consiliului din 23 decembrie 1963, și nici protocolul adițional, semnat la 23 noiembrie 1970 la Bruxelles și încheiat, aprobat și confirmat în numele Comunității prin Regulamentul (CEE) nr. 2760/72 al Consiliului din 19 decembrie 1972 nu se opun unei reglementări a unui stat membru potrivit căreia protecția conferită de Directiva 86/653 este acordată numai în cazul în care agentul comercial își desfășoară activitatea în statul membru respectiv, iar nu în cazul în care comitentul este stabilit în respectivul stat membru și agentul comercial este stabilit și își desfășoară activitatea în Turcia.”